

At arbejde teoretisk og reflektivt med empiri – set gennem et Bourdieu-perspektiv

Karin Anna Petersen

Professor emerita, Universitetet i Bergen

Marianne Høyen

Lektor, Aarhus Universitet

Abstract

This article discusses how to work, especially with interviews, based on the work by the philosopher, ethnologist, and sociologist Pierre Bourdieu (1930 – 2001), and the concepts and tools he offers. Bourdieu has described his work as empirical theoretical and as something that takes place *in situ* and *in actu*, that is, while happening, and as it occurs. Bourdieu has on several occasions been interviewed about his theoretical position and way of working (Bourdieu, 1990a; Bourdieu & Honneth, 2005; Bourdieu & Wacquant, 1996; Pécseli, 1995). In the article's final section an example of how to work with interviews during the research process is shown.

Keywords: interview, data, break, theoretical construction, Bourdieu, praxeology

Abstract

Artiklen diskuterer, hvordan man kan arbejde med især interview, baseret på arbejder af filosofen, etnologen og sociologen Pierre Bourdieu (1930 – 2001) og de begreber og perspektiver, han tilbyder. Bourdieu har beskrevet sit arbejde som empirisk-teoretisk og som noget, der foregår *in situ* og *in actu*, dvs. i situationen og mens den pågår. Bourdieu er ved flere lejligheder blevet interviewet om sin teoretiske position og måder at arbejde på (Bourdieu, 1990a; Bourdieu & Honneth, 2005; Bourdieu & Wacquant, 1996; Pécseli, 1995). I slutningen af artiklen vises et eksempel på arbejde med interview i forskningsprocessen.

Keywords: interview, data, brud, teoretisk konstruktion, Bourdieu, praxeologi

---

Publisert: 23.11.2021

Praxeologi – Et kritisk reflektivt blikk på sosiale praktikker ©2021 Karin Anna Petersen & Marianne Høyen

DOI: <http://dx.doi.org/10.15845/praxeologi.v3i0.3371>

At arbejde med Bourdieus teoriunivers og begreber som værktøjskasse

I denne artikel diskuteres hvordan man som forsker kan arbejde med udgangspunkt i filosofen, etnologen og sociologien Pierre Bourdieus (1930 – 2001) teoriunivers, begreber og den værktøjskasse, han tilbyder. Omdrejningspunktet i artiklen er således det metodologiske: Hvordan kan man konkret arbejde, når man gennemfører et studie med data¹ fra fx spørgeskemaer, interview og/eller observation? Hvilke videnskabsteoretiske overvejelser sætter man i værk og hvordan? Hvad gør man, og hvordan aktiverer man værktøjskassen i egne empiriske studier? Bourdieu har beskrevet sin forskning og fremgangsmåde med empirisk-teoretisk forskning som noget, der sker *in situ og in actu* (Bourdieu & Wacquant, 1996), hvilket vil sige 'undervejs i situationen' og 'mens situationen pågår'. Forskning kan således ikke planlægges fuldt ud i forvejen: Undervejs opstår der indsigter og spørgsmål, som man må forholde sig til i det videre arbejde.

I en vis forstand er det urimeligt overhovedet at overveje at reducere Bourdieus samlede arbejde til en kort artikel som denne, for man mister selvsagt nuancerne i Bourdieus tænkning og fremgangsmåder. Vi kan derfor kun opfordre til, at man læser videre hos Bourdieu selv (Bourdieu, 1977, 1996a; Bourdieu, Chamboredon, & Passeron, 1991), i de mange interviews med Bourdieu, hvor han fortæller om sin teoretiske position og arbejdsmåde (se for eksempel Bourdieu & Honneth, 2005; Bourdieu & Wacquant, 1996; Pécseli, 1995) – eller i de forskellige introduktioner, fx Reed-Danahay (2005), Prieur & Sestoft (2006) eller Medvetz & Sallaz (2018). Men vi håber igennem denne korte introduktion at kunne tilbyde en indføring, som både kan hjælpe i den videre læsning af de originale tekster og tjene som introducerende værktøj til egne studier af sociale praktikker. Vi vil vise, hvordan man kan arbejde, når man, i overensstemmelse med Bourdieu, ikke forstår data som sandheder, der ligger parat til skue for forskeren, men derimod ser data, som noget man som forsker må modellere og arbejde med i sin analyse: Data rummer muligheder for at forskeren kan konstruere sine 'forskningsspørgsmål' og på den baggrund tilbyde en 'forklaring'.

At forstå sociale agenter og social handlen

De sociale agenter², som forskeren studerer, har ikke svarene på forskerens spørgsmål; Agenterne eksisterer i, erfarer og forstår verden ud fra den levede situation, som Bourdieu kalder praktikken³. Forskeren studerer agenternes verden ved at stille spørgsmål og at observere dem, for derefter – i sin analyse af denne levede verden – at vende den på hovedet og 'bryde' med agenternes selv fremstillinger og -forståelser. Efterfølgende går forskeren, ved hjælp af sit teoretiske univers, sine begreber og sine konkrete metodiske fremgangsmåder, bag om selv fremstillingerne sådan som de 'præsenterer' sig, med det formål at kunne 'forklare', hvordan det kan være, at agenterne handler, som de gør: for eksempel gifter sig eller ikke gifter sig, tager en uddannelse eller ikke tager en

---

¹ Betegnelserne empiri og data dækker i artiklen over det samme. I de forskellige forskningstraditioner er der tendens til at 'empiri' eller 'empirisk materiale' betegner et mere sammensat, komplekst udtræk af en form for virkelighed (som man igen kan diskutere, hvorvidt eksisterer og i hvilken form), mens 'data' i nordisk tradition ofte især anvendes i mere kvantitative orienterede traditioner. På engelsk anvendes begrebet 'data' i såvel kvalitative som kvantitative traditioner.

² En agent er i Bourdieus terminologi betegnelsen for den handlende i sociologisk forstand (individ, gruppe eller institution). Begrebet bruges ifølge Hovmark (1997) konsekvent og bevidst hos Bourdieu for at overskride modsætningen mellem en rationalistisk model af den sociale handling ("aktør") og en deterministisk forståelse ("struktur").

³ Undertiden opstår der forvirring om begrebet "praktik". Bourdieus ambition var et opgør med den opfattelse at individet alene er strukturbærer, hvilket var en fremherskende tænkning i 1960'ernes franske sociologi. Han ville se individet som en agent, der handler og dermed er med til at skabe virkeligheden, og dermed opstår en dialektik mellem det handlende individ og de sociale strukturer, handlingen er indlejret i. Det, at agenten handler, opfører sig på en vis måde, kalder Bourdieu for "praktik", mens den sociale sammenhæng som praktikken indgår i kaldes "praksis" i dansk sprogbrug.

uddannelse, søger arbejde på jobmarkedet eller forbliver uden for jobmarkedet etc. Forskerens ambition er ikke at vurdere handlingerne eller at give indspil til nye innovative handlinger, men at spørge til et socialt forhold: Hvordan kan det være, at praktikken er, som den er?; Hvoraf kommer denne praktik? (genese/historik); Hvordan virker den i forhold til at strukturere agenternes liv og selvforståelse? m.m. Data kan være mange slags: Ud over de mere traditionelle former som interview, spørgeskemametoder og observation, som Bourdieu selv har arbejdet med (se fx Bourdieu, 1986, 1990, 1999, 2004), så kan andre former være lige så relevante, fx dokument- og/eller registrantanalyse (se for eksempel Boge, 2021; Sestoft, Hansen & Esmark, 2019; Kropp, 2009).

Forskeren søger andre svar end dem, agenterne i deres selvfremstillinger tilbyder, og disse svar forstås inden for en Bourdieu-reception som mere 'sande' og 'præcise', end de svar agenten selv producerer om virkeligheden. Inden for sociologien er det oftest sådan, ikke kun hos Bourdieu, at agenterne selvfølgelig har adgang til deres egen verden men ikke til de strukturer eller regelmæssigheder, der former den verden, agenten eksisterer i. Bourdieus argument er, at forskeren for det første teoretisk, metodisk og systematisk har konstrueret sit svar frem og for det andet ved hjælp af 'auto-socioanalyse' har præciseret ud fra hvilken social position, disse svar er studeret. På denne måde har forskeren lyttet til selvfremstillingerne og stræbt efter at forstå disses subjektive dimension gennem at sætte sig i agenternes sted og samtidig objektiveret fremstillingen ved at anskue den udefra. Begge dele må gøres og kontekstualiseres, nutidigt og historisk, for at skabe viden om sagen: Det sociale forhold.

Men hvorfor, kan man spørge, er det forskeren forklarer mere sandt, end det agenten selv beskriver? Det er det ifølge praktikteorien fordi agenterne ikke er transparente for sig selv og ikke kan gennemskue egne handlinger (se også Callewaert, 1992). Forskerens opgave er at se bagom handlingerne og vise, hvordan de er blevet til (historik/genese), og hvordan tilblivelsen har formet agenternes praktikker. Altså hvordan handlingerne er blevet struktureret.

Data, som vi indsamler, eksempelvis i form af interview, giver ikke i sig selv forskeren svar. Forskeren skal gennem de indsamlede data påpege forhold i form af strukturer og regelmæssigheder, der ikke er synlige, og ikke sjældent viser noget andet end agenterne umiddelbart selv oplever. Eksempelvis siger vi ofte, at vi gifter os af 'kærlighed' og med den, som vi 'føjte', var den rette for os. Det, vi sjældnere siger og måske slet ikke er opmærksomme på, men som også er på spil, er, at vi gifter os med en, som vi har et 'habitusmatch' med. Det betyder omvendt heller ikke, at vi ikke giftede os af 'kærlighed'. Det betyder snarere, at vi giftede os af 'kærlighed', men kærligheden var et udtryk for en genese/en historik og en strukturel situation, hvor to habitusser matchede i en bestemt social kontekst. Dette er det forskerens opgave at konstruere frem.

Data i sig selv har altså ingen egen udsagnskraft i forhold til, hvad der er på spil. Forskeren skal i sin undersøgelse konstruere ny viden ud fra data med hjælp af de teoretiske, begrebslige og tekniske værktøjer og dertil benytte en systematisk fremgangsmåde, der dermed viser noget andet og mere end det, agenterne selv oplevede og forstod og derpå fortalte forskeren om. Oplevelser, erfaringer og refleksioner i form af fortællinger er centrale kilder til data fra agenter, som forskeren kan arbejde med, men data skal objektiveres ved hjælp af teori, begreber og teknikker – eventuelt også med yderligere data. Dette kan udfordre den selvforståelse, som hersker i forskningsmiljøer, hvor fremgangsmåder er mere standardiserede i form af metodeanvisninger og bestemte essayistiske eller statistiske formater til præsentation og analyse af data, som man antager "taler for sig selv". Hverken tekst eller tal er tilstrækkelige for at kunne forklare sociale praktikker, som fx ægteskab, uddannelse eller jobmarkedet.

I en Bourdieu-optik kalder det at forstå og at forklare sociale forhold på en kontinuert refleksion (se især Bourdieu, 1977), en socioanalyse (Bourdieu & Wacquant, 1996; Prieur, 2002a, 2002b) og at man som forsker også udfordrer sit eget perspektiv (Bourdieu, 2006).

Bourdieu selv arbejdede tværfagligt og i forskerteams, hvor der foregik en vedvarende diskussion af forskningen og dens fund (se bl.a. Bourdieu, 1999). Noget sådant er ikke altid en mulighed i dag. Men selv om vilkårene for at bedrive undersøgelser er forskellige og underlagt tidens krav om effektivitet og at kunne præsentere hurtige resultater, kan man trods dette sagtens finde inspiration hos Bourdieu og læne sig op ad denne traditions måde at arbejde på, der er kendetegnende for denne tradition.

Den praktiske sans

For at få indblik i hvordan Bourdieu arbejdede, er et godt sted at starte Bourdieus tidlige tekster om praktikteorien. Ambitionen var at forstå hvordan det kan være, at mennesker handler, som de gør (Bourdieu, 1977, 2005, 2007), og spørgsmålene lød bl.a. "Hvoraf kommer den sociale praktik?", "Hvordan strukturerer praktikken agenternes liv?" og "Inden for hvilken social kontekst udfoldes denne praktik?". Senere blev feltet som begrebsligt værktøj udviklet til at indkredse agents handling (fx Bourdieu, 1996), hvilket betød, at forskeren også spurgte "... og inden for hvilket 'felt' udfoldes denne praktik?". Samlet kaldte Bourdieu det, der vejleder menneskers handling, for en praktisk sans. Social handlen kan altså forklares gennem undersøgelse af agenternes praktiske sans.

Den praktiske sans, som ofte vil være fokus for undersøgelser, konstruerede Bourdieu teoretisk ved hjælp af begreberne agent, position, dispositioner og positioneringer, hvilket samlet definerer agents habitus inden for et felt, hvori deltagerne kæmper om den rette "definition af situationen", dvs. om feltets *doxa*: Hvad er den rette definition af det sociale forhold, som feltet er struktureret omkring? Det kan være om fx ægteskab, pleje og omsorg, skole og uddannelse samt en lang række andre sociale praktikker⁴. De agenter, der i konkrete øjeblikke inden for et felt har tilkæmpet sig definitionsretten og dermed *doxa*, forsvarer deres position og kæmper imod dem, som måtte forsøge at definere feltets sociale forhold anderledes. De, som til enhver tid har ejerskab og definitionsret til feltets rationalitet, tvinges, når de udfordres, til at formulere en orthodoxi, hvilket vil sige at påkalde sig den "rette lære". Dette kan eksempelvis ske gennem at henvise til deres forståelse af feltets oprindelige grundlag. De agenter, der er imod den dominerende definition og dermed imod *doxa* og dennes grundlag, orthodoxien, forstås som heterodoxiske (Bourdieu, 1977).

Bourdieu's ambition var at vise, at sådanne kampe er arbitrære, ikke tilfældige, men vilkårlige i betydningen at de er bestemt af vilkårene, de blev til under. Dermed udfordrede Bourdieu forestillingen om, at de sociale hierarkier, som eksisterer i samfundet og inden for forskellige felter, er praktikker, som ikke er naturgivne, men socialt tilkæmpede. Bourdieu argumenterede for, at det, som fremtræder for os, er miskendt (Bourdieu, 1977, 1991): Vi ved ganske enkelt ikke selv, hvordan og hvorfor vi opfører os, som vi gør. Samtidig kan vi uden vanskeligheder genkende, når noget er, som vi synes det bør være, og dermed erkende, hvad vi opfatter som rette handlinger, og dermed anerkender vi situationen, som den er defineret i samfundet. Dette er fordi forklaringen på, at et socialt forhold er blevet, som det er, altid også har en social side, oftest skjult for agenterne, hvilket kan påvises gennem forskningsarbejdet (Callewaert, 1997, 1999).

Dette har konsekvenser på det metodiske plan: Når mennesker ikke véd, hvad de gør, når de handler eller hvorfor, og ikke kan gennemskue handlingerne eller forklare dem, så er årsagen, at vi ikke er transparente for os selv. Vi kan simpelthen ikke se og gennemskue den genese/historik og de

---

⁴ Der er mange eksempler fra forskellige forskningsmiljøer i Norden på empiriske studier, som har brugt Bourdieus teori og begrebssæt som analysestrategi: fx i Sverige findes utbildnings- og kultursociologi: Sociology of Education and Culture (SEC), se hjemmesiden <http://www.skeptron.uu.se/broad/seg/index.htm>; i Danmark findes Foreningen HEXIS, se <http://hexis.dk/>, og i Norge findes Prax-miljøet, se www.praxeologi.wordpress.com.

strukturer som vi og dermed vores praktik er indlejret i, og som gør at vi handler på en bestemt måde. Derfor kan vi heller ikke få svar på vores forskningsspørgsmål alene gennem at tale med mennesker. Vi må arbejde på en anden måde og konstruere en sociologisk forklaring, som er en anden end den, agenterne selv spontant fremkommer med.

Den filosofiske tradition

Bourdieu og hans tænkning er rundet af den videnskabsteoretiske tradition, der kendes som "historisk epistemologi" (Broady, 1991; Hovden, 2010; Larsen 2007; Lebaron 2017), undertiden og især af folk uden for Frankrig, betegnet "fransk epistemologi" (se for eksempel Peña-Guzmán, 2020). Centralt er, at viden må forstås som historisk betinget, hvilket vil sige, at det vi ved, har gennemløbet en historisk tilblivelsesproces, som er socialt knyttet til den tid og det sted, hvori viden blev produceret. Dette gælder også forskeren, som producerede kundskaben. Spørgsmålene, som den historiske epistemologi stiller, er: På hvilke sociale grunde forskes der, hvordan gennemføres forskningen og af hvem, hvad handler forskningen om, og hvad er det forskeren bidrager med i videnskaberne? Gennem Bourdieus arbejde kan dette summarisk rides op i hovedpunkterne nedenfor.

For det første: Al menneskelig forståelse af og i verden må man anskue som resultat af en kamp mellem tidligere og eksisterende forståelser. Det betyder, at i undersøgelse af sociale forhold i enhver form – eksempelvis forståelse af 'sygdom' og 'sundhed' eller 'skole' og 'undervisning' og 'ægteskab og samlivsformer' – må man som forsker være klar over, at den sociale praktik ikke altid har været defineret sådan, som den er i dag. Dette gælder også begreberne, vi anvender i beskrivelserne: 'sygdom', 'sundhed', 'skole', 'uddannelse' etc. har været forstået og defineret anderledes historisk, lige som betydningen ikke kan antages at være den samme på tværs af kulturer. Der er tale om arbitrært/vilkårligt definerede sociale forhold bestemt af de vilkår og den tid, hvorunder begreberne blev til. Tilsvarende gælder selvfølgelig også videnskabelige forståelser, hvor videnskabens tilblivelseshistorie tillægges stor betydning i den historiske epistemologiske tradition. Dette i modsætning til den mere udbredte og populære opfattelse af, at videnskabelig viden er akkumulativ, og at vi som konsekvens heraf ved mere og mere, jo mere der forskes. Den historiske epistemologi har en anden forståelse af hvordan videnskab bliver til, nemlig at ny viden og videnskab opstår som brud, hvor tidligere forståelser forkastes og nye indsigter opstår. Derfor kan vi ikke nødvendigvis trække en evolutionistisk linje fra et projekt til det næste og fra en viden til en større og mere sand viden. Sådan opstår viden simpelthen ikke (se også Schmidt, 2000).

For det andet: Som mennesker eksisterer vi til enhver tid indenfor en kultur, hvorfra vi har overtaget bestemte forståelser. Fænomenet kalder Bourdieu præ-konstruktioner (Bourdieu, 1996). Det betyder, at vi – når vi vil bedrive videnskab – ifølge den historiske epistemologi vedvarende må sige 'nej' til ethvert bud på forståelser (Bachelard, 1976). Det skal forstås sådan, at vi må stille spørgsmål til det, vi opfatter som selvfølgeligt, hvilket gælder både i forhold til kulturen omkring os og i forhold til vores selvforståelse. Vi må med andre ord være 'kritiske' og udfordre de herskende definitioner. Når noget omtales som 'kritisk' tænker man måske på noget negativt, men det er der ikke tale om her. Kritik kommer fra græsk *kritikē* (κρίτικη), og betyder her 'bedømmelse' eller 'bedømmelseskunst'. I filosofisk og videnskabelig sammenhæng, som eksempelvis hos Kant (2002) og senere hos Frankfurterskolen (Ebbesen, 2005), fastholdes den oprindelige betydning, nemlig at udskille det, der indgår i konstitutionen af noget, og derfra undersøge og finde mulighedsbetingelser for et socialt forhold. Det er i denne betydning, kritik skal forstås i det videre.

For det tredje: Som konsekvens af ovenstående må vi også 'bryde med' selvforståelser, vi møder hos andre, når de beskriver deres forståelser af verden. Det kan dreje sig om definatoriske beskrivelser af for eksempel hvad ægteskab, skole, uddannelse, sygdom osv. er, og det kan dreje sig om agenternes beskrivelser af deres oplevelser. Når vi oplever, reflekterer, forsøger at forstå og

sætter ord på den verden vi befinder os i, ja, selv når vi bruger vores sanser i denne beskrivelse, så beskriver vi inden for en given kulturel forståelse, som er formet af vores opvækst, skolegang, fritidsaktiviteter, foreningsliv og uddannelse og som siden i det professionelle arbejdsliv er blevet forstærket og specialiseret (Windolf, 1981). Grundlæggende drejer det sig om ikke at tage det, vi ser og taler om for pålydende, men at være opmærksom på, at vores forståelser både er formet af vores kultur, og at denne kultur er resultatet af en kamp, andre har kæmpet før os: Kulturelle forståelser er efterfølgende nødvendigvis farvet af det, kampen har resulteret i; Bourdieu beskriver fænomenet gennem udtrykket 'De døde griber de levende' (Bourdieu, 1980).

Gennem vedvarende at være opmærksom på disse tre hovedpunkter i det videnskabelige arbejde, muliggør vi at kunne frembringe en teoretisk reflekteret, rationel analyse baseret på empiri, som ikke bare reproducerer allerede eksisterende forståelser, men også både beskriver, forstår og tilbyder en forklaring på de sociale forhold hvorunder praktikkerne blev til.

Man kan nok ane, at det at studere et kulturelt eller socialt fænomen ikke kan gøres på baggrund af en ide om at ville arbejde enten kvalitativt eller kvantitativt. Snarere end at være optaget af om data kan indsamles og analyseres på den ene eller den anden måde, skal vi interessere os for den sociale praktik og dennes opkomst, dvs. genese/historik samt strukturering. Videre skal vi være kritiske, i betydningen gå bag om det som spontant fremtræder eller spontant fortolkes. Gør vi ikke det, bliver resultatet en "spontan sociologi" (Bourdieu, 2019b), og vi hænger fast i præ-konstruerede objekter (Bourdieu & Wacquant, 1996). Vejen frem er at bryde med både vores egen forståelse og forståelsen hos dem og omkring det fænomen, vi studerer. Det gør vi for analytisk at kunne identificere de strukturer, som har formet og former de sociale praktikker, som vi ønsker at beskrive og forstå, for derpå at kunne forklare dem. Der er ikke nogen adskillelse mellem teori og metode i en Bourdieuoptik.

At arbejde empirisk med teoretisk refleksion

Når man arbejder empirisk med teoretisk refleksion, interesserer man sig for en afgrænset del af virkeligheden, og bestræbelsen bliver da at udvikle teori om denne afgrænsede del. Gennem afgrænsningen sætter man et udsnit af virkeligheden under lup ved at konstruere et forskningsobjekt og studere dette ved hjælp af både data og teoretiske analyser af samme data. Såvel teori og empiri er vigtige:

- Data uden teori, der udfordrer og bryder med det, data præsenterer, og som også bryder med forskerens refleksioner, vil mangle det element, der kan løfte data og give anledning til at stille spørgsmål og søge efter svar, som kan forklare, hvordan det kan være, at tingene er, som de er.
- Teori uden data bliver til filosofien over virkeligheden. Dette forbliver imidlertid på et generelt niveau, for i stedet for data anvendes refleksioner over verdens beskaffenhed, som danner grundlag for den videre, filosofiske analyse.

Ved at udvikle teori får man ikke kun analyseret et socialt forhold. Man får også udfordret de hverdagslige og professionelle selvfølgeligheder, præ-konstruktionerne, som ofte og uden vi har bemærket det, har naturaliseret vores forståelser af det sociale. Men forståelsen er jo resultat af en social konstruktion, som vi også må gøre til genstand for analyse: Vi må således analysere det selvfølgelige (Bourdieu, 1999).

Vi skal desuden stræbe efter at vise noget, vi ikke allerede ved. Det drejer sig både om de forskellige former for praktisk baseret viden, dvs viden som er etableret gennem vores handlen i verden, og som ofte er ordløs og ikke bevidst, og om refleksionerne over denne samt den teoretisk baserede viden, der gælder inden for området, vi studerer: Vi må anskue denne viden som data, og data må vi undersøge kritisk. Hvis vi vil arbejde ud fra præmissen om, at hverken tal eller tekst – eller

andre former for data – er lig verden som den virkelig 'er', men derimod må forstås i relation til deres produktion og de betingelser, der har muliggjort dem, så må både data og produktion, som har ført til datas eksistens, undersøges. Ligesom forskeren, der laver undersøgelsen, må udsætte sig for den reflektive analyse gennem det samme værktøj.

Den praxeologiske vidensform

Lad os se på hvorfor disse tilsyneladende omveje er nødvendige og til dette formål vende os mod praxeologi som vidensform. Bourdieu viste, at det er en 'praktisk sans' – og ikke et rationelt regelsystem – der er styrende for agents handlinger (Bourdieu, 2005). De eventuelle regler, som forskere måtte kunne udlede gennem spørgeskemaer, observation af og interview med agenterne, er forskernes konstruktioner. For agenterne, der bliver studeret, er der ikke tale om at de handler ud fra regler, som var det en fremgangsmåde i en brugsanvisning: De gør blot, hvad de gør, baseret på deres 'praktiske sans', der igen er funderet i en habitus, som sætter fornuftige og adækvate handlinger i gang inden for givne betingelser.

Bourdieu introducerede praxeologien (2019a) og forklarede denne ved at tage udgangspunkt i henholdsvis den fænomenologiske og den objektivistiske vidensform, der var fremherskende videnskabsteoretiske positioner omkring den tid, dvs 1950'erne og 1960'erne, hvor praxeologien blev formuleret. Både fænomenologien og objektivismen kan hver for sig give forskeren vigtige indsigter, men de var, ifølge Bourdieu, ikke tilstrækkelige for at kunne indfange agenternes praktikker. Det, der i stedet skal til, er en praxeologisk vidensform. Fremgangsmåden er følgende:

1. Når agenterne fortæller om deres oplevelser og erfaringer, må forskeren gøre disse eksplicite ved at beskrive dem omhyggeligt – hertil kan man benytte elementer fra en fænomenologisk vidensform.
2. Efterfølgende må forskeren bryde med den fænomenologiske vidensform og konstruere de bagvedliggende faktorer og strukturer, som har muliggjort agenternes konkrete erfaringer – hertil benytter man elementer fra den objektivistiske vidensform.
3. Derefter må den praxeologisk arbejdende forsker bryde med den objektivistiske vidensform.
4. Slutteligt må den praxeologiske forsker bryde med sin egen tilgang som objektiverende forsker.

Fremgangsmåden er her beskrevet trinvist, men i realiteten vil der være tale om en proces hvor de forskellige perspektiver væver sig ind i forskningsarbejdet efterhånden, som det skrider frem.

Lad os se nærmere på de enkelte trin. Når forskeren hører en agents beskrivelser af sine handlinger, oplevelser og erfaringer, er dette agentens beskrivelse inden for en given sammenhæng. Det kan eksempelvis være en lærer, som man taler med om, hvordan hun har tilrettelagt sin undervisning i faget 'Natur & Teknologi'. Læreren havde planlagt, at klassen skulle på tur til et nærliggende moseområde, men flere af eleverne viste sig ikke at have tøj til at gå tur i med, så i stedet læste læreren en historie for sin klasse. I forskerens umiddelbare forståelse (pkt. 1) bliver dette i forskerens øjne til, at "læreren fortæller, at hun læste en historie for klassen." Gennem beskrivelsen fortæller agenten forskeren om hændelsen som et faktum, der har fundet sted, altså om noget, der allerede er sket. En sådan overstået hændelse og beskrivelsen af den, betegnede Bourdieu som *opus operatum*⁵ (Bourdieu, 2019a, s. 13). Det, agenten gennem beskrivelsen også fortæller, er de indirekte forhold, altså om noget, der var muligt at gøre under bestemte betingelser og givet specifikke baggrundsfaktorer. Samtidig betyder det, at læreren læser en historie, at andre potentielle

---

⁵ Opus operatum kommer fra latin, og kan oversættes med 'den udførte gerning'.

muligheder blev fravalgt, fx at bede klassen om at tegne billeder af dyr, som bor i mosen, eller at læse på internettet om dyrenes levesteder. Men valget faldt konkret på historie-læsningen, som normalt ikke har plads i hendes undervisning: Tingene var gået galt den dag i forhold til det planlagte, så læreren greb til at gøre, hvad hun husker hendes egne lærere kunne finde på, når tiden skulle fyldes ud. At 'læse en historie for sin klasse' giver kun mening, hvis vi forstår hvad læreren fortæller med relation til hendes egen skolegang, hvad en 'historie' og i en 'klasse' vil sige, og at 'en historie' betyder en slags 'frikvarter/pause' i den typiske skoledag. Men vi må også have viden om, hvordan en klasse reagerer, når læreren læser en historie, og hvad der typisk sker før og efter historielæsningen har fundet sted. Vi må endvidere også have en ide om forholdet mellem lærer og elever, om stemningen i rummet etc. Hvis vi ikke forstår alle disse ting, bliver agentens fortælling til forskeren ikke sociologisk meningsfuld for os som forskere.

Gennem den praxeologiske vidensform påpeger Bourdieu (2019a, s. 14), at agentens handlinger – så længe disse endnu ikke er gjort – ligger foran agenten, men ikke som et eksisterende faktum. Handlingen er noget, som kan finde sted, altså en mulig handling, hvilket kan betegnes som *modus operandi*⁶. I denne modus er det implicit, at agentens handlinger ofte optræder i en bestemt rækkefølge: I vores eksempel at læreren ikke blot læser en historie for klassen, men også at læreren vælger historien på baggrund af, hvad der ellers er foregået i klassen, i lærerens eget liv og måske også endnu flere ting, at foretage netop denne handling: At læse en historie fremfor at arbejde med andre ting. Det, som vejleder lærerens praktik, hendes 'praktiske sans', bliver bestemmende for hvad der skal gennemføres, nu og i situationen. Når vi er i aktion, er vi praktikere, uanset hvad vores handlinger måtte dreje sig om: At yde omsorg, at undervise eller at læse en historie. Men også når vi arbejder som forskere.

Det, som altså styrer vores handlinger, når vi agerer, er den 'praktiske sans'. Forskeren interesserer sig for at indfange de regelmæssigheder, der uvægerligt findes i agenternes praktikker, at identificere hvilke betingelser agenternes praktik er underlagt, samt at pege på de sociale strukturer, der indrammer betingelserne. Konkrete handlinger må altid forstås som et ikke-bevidst, strategisk valg, dvs. et valg per praktisk sans, og fordi dette valg fletter sig ind i et længere og ganske specifikt hændelsesforløb, bliver valget i agentens verden også noget konkret, der kan gennemføres. Samtidig er valget unikt i den forstand, at handlingen gøres inden for et bestemt mulighedsrum, herunder på en bestemt tid i det konkrete rum. Agenten har, fordi handlingen er indlejret i agentens måde at eksistere og være handlende individ på, ikke blik for denne større, sammenhængende forklaring på sin handling.

Som handlende individer befinder vi os i en praktisk tilstand, som ikke kun rummer oplevelser og erfaringer af handling, men heller ikke kun objektive strukturer omkring handlingen, selv om begge dele ifølge den praxeologiske optik er centrale størrelser. Den praktiske sans er det, der ikke-bevidst vejleder agenten til at handle i praktikken. Det er denne sans, forskeren gennem den praxeologiske vidensform må konstruere ved hjælp af data og det teoretiske blik, habitus-begrebet tilbyder.

Agenten beskriver sine primære erfaringer uden at kunne medtænke de objektive strukturer, som skaber betingelser for den praktik, der faktisk finder sted. Ved at bryde med agentens primære erfaring og ved at inddrage den objektivistiske vidensform (pkt. 2) får forskeren mulighed for at konstruere det handlerum, som agenten ikke selv kan se og derfor heller ikke kan beskrive.

Den praxeologiske vidensform kræver imidlertid også, at forskeren bryder med den objektivistiske vidensform (pkt. 3). Dette udfordrer den objektivistiske vidensforms særkende, idet den forstår sig som søgende efter en objektiv og universel forståelse af sandhed. I modsætning hertil hævder den historiske epistemologi, at vi skal stille spørgsmål til de eksisterende definitioner, og således også til de definitioner, forskeren bruger til at beskrive agenternes handlerum. Endelig skal forskeren bryde

---

⁶ *Modus operandi*, igen fra latin: 'måde at arbejde/virke på'.

med sin egen forsker-objektivisme (pkt. 4). Den praxeologiske vidensform vil nemlig hævde, at heller ikke forskeren har adgang til at vide, hvad praktikken egentlig handler om. Forskeren må derfor vende de værktøjer, han/hun benytter til at indsamle data om agenterne, mod sig selv. Som forskere er vi, lige som agenterne, vi studerer, naturligvis også selv indlejret i bestemte kulturelt hverdagslige og professionelle forståelser, hvor indenfor vores praktiske sans er tilsvarende virksom.

Auto-socioanalysen er en måde hvorpå forskeren kan få klarhed over, ud fra hvilken position i det sociale rum, han/hun anskuer verden, hvilken position han/hun indtager inden for sit forskningsfelt og hvilken position forskningsfeltet indtager i forskningsverdenen generelt, dvs på hvilke sociale grunde forskeren agerer som forsker? Formålet er, at forskeren skal bryde med sin egen forståelse på samme måde, som forskeren bryder med agentens (Bourdieu, 2006). Gennem auto-socioanalysen undersøger forskeren sin position, som forsker inden for det område som udforskes: Hvordan kan det være, at jeg vælger at interviewe og observere på denne måde, netop disse agenter og udspørge dem på den og den måde? Hvorfra stammer det, at jeg undres over netop dette sociale forhold og ikke over andre? Og hvordan har min sociale baggrund og den kultur, jeg er vokset op i, været med til at strukturere mine praktikker som forsker? Og videre: Inden for hvilket felt forsker jeg? Hvilken position beskrevet gennem økonomisk, kulturel og social kapital, har jeg som forsker inden for dette felt? Hvad har denne position ledt frem til af dispositioner? Og hvordan positionerer jeg mig som forsker? Igennem disse spørgsmål kan forskeren bryde med sine egne forforståelser eller præ-konstruktioner og konstruere den position, ud fra hvilken han/hun 'taler' og gennemfører sit forskningsarbejde. Dermed kan forskeren vise på hvilke sociale grunde, arbejdet er blevet til. Som social agent hverken er eller kan forskeren være neutral eller objektiv. Forskeren er en agent med en position, der former hans/hendes dispositioner, og igen fører til særlige positioneringer. Det spørgsmål, vi med et bourdieu'sk perspektiv stiller er: Under hvilke betingelser eksisterer det studerede sociale forhold, hvilken forklaring om det sociale kan en kritisk analyse skabe, og hvorfra kommer forskerens kritiske blik? Ved at besvare disse spørgsmål kan vi formulere en videnskabelig teori om det sociale forhold, vi har studeret.

Opsamling og eksempel

Til sidst vil vi gennemgå et eksempel på forskningsprocessen og samtidig, gennem to cases, belyse mulighederne for hvilke metodologiske refleksioner, man kan gøre sig undervejs. Processen er opstillet trinvist, men reelt er der tale om en fremgangsmåde, hvor man går frem og tilbage mellem de enkelte punkter. I forhold til de fire punkter opstillet tidligere er rækkefølgen her i højere grad baseret på en undren og en deraf følgende praktisk fremgangsmåde.

Overordnet kan den samlede praxeologiske proces se således ud:

1. Som forsker undrer man sig over et socialt forhold. Det kunne være spørgsmålet om, hvad sygepleje som fag egentligt er? Eller hvilket formål en skole egentligt tjener? I formuleringen af dette indledende spørgsmål beskriver man sin undren i hverdagsproglige termer.
2. På baggrund af det indledende spørgsmål udvikler man en foreløbig definition, der bryder med de umiddelbare forestillinger. Hertil kan man formulere svar på grundlæggende spørgsmål som: Hvordan kan det være? Hvoraf kommer det? Hvordan virker det?

3. Derefter læser man teorier og forskningsarbejder om emner, der relaterer sig til den foreløbige definition, for eksempel om sygepleje, omsorg, professioner, skole, uddannelse, læring etc.
4. Nu vender man sig mod teori og begrebssæt. I et Bourdieu-perspektiv og afhængig af undersøgelsesspørgsmålet kan dette dreje sig om praktik, habitus, felt, doxa etc. Hvilke data skal man indsamle for at studere dette?
5. Så indsamler man data (interview, spørgeskema, observationer, dokumenter osv.), der på forskellig vis kan hjælpe med at belyse aspekter af den foreløbige definition.
6. Så konstruerer man med sine teoretiske begreber et forskningsobjekt.
7. Samtidig objektiverer man forskningsobjektet gennem brud-tænkningen: Har man udfordret selvfølgheden i de begreber, man benytter til at beskrive strukturer og rammer for det sociologiske forhold?
8. Endelig objektiverer man som forsker sig selv (auto-socioanalyse). Auto-socioanalysen kan imidlertid ikke udelukkende forstås som et punkt i et forskningsarbejde, men må kontinuert inddrages i forhold til den samlede forskningsproces.
9. Til sidst formulerer man en teori om det sociale forhold: I eksemplet her, om sygepleje som fag eller om skolens formål.

Case 1 - et forskningsforløb omkring sygeplejerskearbejdet

Ad 1. Den indledende undren kan lyde: Hvordan kan det være, at sygeplejersker i Danmark betegner deres arbejde som 'omsorgsarbejde'?

Ad 2. Udvikling af en foreløbig definition, der bryder med forestillingen om sygepleje som omsorg:

- Hvordan kan det være, at sygeplejerskerne omtaler deres arbejde som et 'omsorgsarbejde'?
- Hvoraf kommer det? Dette kan man undersøge gennem omsorgsbegrebets og sygeplejearbejdets historik/genese.
- Hvordan virker det? Hvordan er omsorgsforståelsen med til at forme sygeplejearbejdets praktikker ikke-bevidst og strukturelt?

At stille disse spørgsmål begynder ofte med spontan sociologi (Bourdieu & Wacquant, 1996) og en vis indsigt i, hvilke generelle sociologiske spørgsmål, man typisk formulerer.

Ad 3. Næste skridt kan være at læse om begrebet omsorg, om sygeplejearbejde, om sygeplejerskeprofession, om lønarbejde og om den medicinske klinik; man vil eksempelvis finde ud af, at forståelsen af begrebet omsorg er relateret til filosofiske og fænomenologiske diskurser hos Kari Martinsen (1975, 2003), og at de filosofiske diskurser ikke nødvendigvis svarer til, hvad der foregår i den praktiske virkelighed.

Ad 4. Valg af teori og det begrebssæt, som skal styre formulering af forskningsobjekt og indsamlingen af data samt analysestrategi. Her kan eksempelvis fokuseres på Bourdieus teori om sociale praktikker, herunder habitus og begreberne position, disposition (økonomisk, social og kulturel kapital) og positioneringer samt felt.

Ad 5. Indsamling af data drejer sig om at overveje hvilke data, der kan have betydning for den indledende undren, den foreløbige definition i lyset af empiri, teori og begrebssæt. En række datakilder vil kunne anvendes til at belyse dette.

Ad 6. Hvilken analysestrategi og metodologiske refleksjoner skal efterfølgende anvendes på de indsamlede data? Hvordan kan forskningsobjektet konstrueres teoretisk?

Data benyttes således i en konstruktion af agenternes habitus, dispositioner, dvs. kapitaler (økonomisk, kulturel og social), og positioner, og videre af deres positioneringer inden for sygeplejerskefeltet, herunder feltets doxa, heterodoxa og orthodoxa. Gennem dataindsamlingen kan man eksempelvis se, at omsorg også er et socialt forhold, materialiseret gennem sygeplejerskearbejdet: Det er noget, sygeplejersker taler om, men omsorgsforståelsen kan ikke nødvendigvis identificeres på samme måde, som hvis vi havde studeret omsorg udelukkende som et socialt forhold. Derfor må en teori om sygeplejerskernes omsorgsarbejde også omfatte en analyse af sygeplejens objektive vilkår.

Ad 7. Endelig objektiverer man forskningsobjektet og teoriens begrebssæt gennem brud-tænkningen. Har man udfordret selvfølgeligheden i begreber, man benytter til at beskrive strukturer og rammer for det sociologiske forhold?

Selv om sygeplejerskegruppen i en vis forstand er vidende om at sygeplejerskearbejdet for deres vedkommende ikke kun er omsorg men også lønarbejde, rokker det ikke ved den legitimerende definition i sygeplejerskemiljøet selv, af doxa om at sygepleje er et omsorgsarbejde, og at sygepleje bør begrundes filosofisk og teologisk som et sådant. Studier der arbejder med kritiske akademiske analyser som Bourdieu-receptionen vil i det praktiske virksomhedsfelt opfattes som heterodox, og tvinger doxabærerne til at blive orthodoxiske dvs. gå tilbage til ur-definitionen af, hvad sygepleje er. Der vil være modstand imod de kritiske, akademiske analyser, som viser at det arbejde, sygeplejersker udfører, også handler om andet og mere end en omsorgsdiskurs.

Ad 8. Til sidst er opgaven med at objektivere sig selv som forsker (auto-socioanalyse), dvs. at gennemføre en habituskonstruktion og undersøge egen position, dispositioner (økonomisk, social og kulturel kapital) og positionering i det sociale rum. Overvej også, hvordan disse kapitaler kan identificeres og indkredses? Bourdieus begreber er tomme i sig selv, men bliver først videnskabelige relevante, når forskere definerer indikatorer på det, som skal udforskes. Dertil kan man lære fra andre forskere, hvordan de har arbejdet (se fx Prieur, 2021; Prieur & Rosenlund, 2010). Man skal også overveje forskerens position inden for eller i forhold til feltet, der studeres. Formålet er dels at skabe et fundament for egen refleksion, dels at gøre sig transparent i forhold til fra hvilken plads man studerer fænomenet.

Ad 9. Slutteligt udvikler man en teori om sygepleje. Dermed har man skabt ny viden om sygeplejerskers arbejde.

Eksempler på sådan ny viden er:

- At sygeplejerskernes arbejde er en komplementær opgave til den medicinske opgave inden for et institutionelt bureaukrati, hvor den medicinske profession står over den sygeplejefaglige profession (Larsen, 2005; Larsen, 2010; Martinsen, 1989; Petersen, 1993).
- At sygeplejerskearbejdet også er et lønarbejde inden for en kapitalistisk økonomi, hvor nogen får mere for at arbejde med samme sag (patientens situation og vilkår) end andre, hvilket er bestemt og legitimeret af uddannelseshierarkier (Johnsen, 2003; Pawlica, 2018; Petersen, 1993, 1998).
- En identifikation af det felt hvori agenter kæmper om definitionsretten på det sociale fænomen (Callewaert & Petersen, 1994; Horne, 2016). Ifølge Bourdieu er dette måden,

hvorpå den dominante gruppe i samfundet påtvinger de dominerede grupper definitionsret over hvad som pågår (Bourdieu, 1999; Callewaert & Petersen, 1994; Horne, 2016; Petersen & Callewaert, 2014).

Case 2 - et forskningsforløb omkring lærerarbejdet

Ad 1. Man undrer sig måske over, hvorfor lærerne kalder deres arbejde i klassen for 'undervisning' og taler om at nogle elever har flere 'talenter' eller 'evner' og er mere 'intelligente' eller 'begavede' end andre børn.

Ad 2. På baggrund af den indledende undren udvikler man en foreløbig definition, der bryder med forestillingen om at nogle elever har flere 'talenter/evner' eller er mere 'intelligente/begavede' end andre. De indledende spørgsmål kan være:

- Hvordan kan det være, at lærerne omtaler deres elever som at de har mere eller færre 'talenter/evner' eller er mere eller mindre 'intelligente/begavede'?
- Hvoraf kommer det? Hvad er begrebernes historik/genese?
- Hvordan virker det? Hvordan er forestillinger om begreberne med til at forme lærerarbejdet ikke-bevidst og strukturelt?

Ad 3. Så læser man teorier og forskningsarbejder om emner, der relaterer sig til den foreløbige definition. Det kan være om begrebet undervisning, om forståelser af evner, talent, intelligens og om begavelse. Og om lærerarbejde, om lærerprofessionen osv., og man vil eksempelvis se, at lærerarbejdet lige som sygeplejerskearbejdet relaterer sig til filosofiske og fænomenologiske diskurser (Colnerud, 2006; Noddings, 2010, 2013).

Ad 4. Dernæst indkredsning af empiri, teori og begrebssæt, som skal styre indsamlingen af data og analysestrategi; fx Bourdieus teori om sociale praktikker og begreberne position, disposition (økonomiske, kulturelle og sociale kapitaler) og positionering (meninger, holdninger og attituder) inden for det studerede felt.

Ad 5. Indsamling af data skal kunne indfange den indledende undren, den foreløbige definition, og den valgte teori og dens begreber skal kunne belyse empirien. Der er forskellige muligheder for datakilder, så overvejelserne skal handle om, hvordan man får belyst de sociale forhold, der knytter sig til lærerarbejdet, samt spørgsmålet om 'undervisning', 'evner' og 'begavelse', sådan som det bliver materialiseret gennem lærerarbejdet? Altså som noget, lærerne taler om, men ikke nødvendigvis handler om tingene, som de er, men derimod som et socialt forhold, vi ønsker at beskrive, forstå og forklare.

De data, man indsamler, skal kunne anvendes til en habituskonstruktion af agenterne i det sociale rum: position, disposition (gennem økonomisk, social og kulturel kapital), samt disses positioneringer. Også i forhold til det studerede felt, dvs. doxa, heterodoxa og orthodoxa.

Ad 6. Herefter kan forskningsobjektet konstrueres teoretisk: Hvordan kan lærerarbejdet beskrives, forstås og forklares? Eksisterer der eksempelvis en legitimerende diskurs, som kan forklare hvorfor lærerarbejdet er, som det er?

Videre, hvordan kan man forstå og forklare de sociale agents kamp om definitionsretten på sagen? Et eksempel kan være, at samtidig med at lærerene underviser skolens elever, udfører de også en opgave i forhold til den samfundsskabte arbejdsdeling. Samtidig understreges det gennem

skolens kultur, den daglige gang og organisering af skemaet at nogle fag og uddannelser anses for vigtigere og bedre end andre. Eksisterer der et hierarki inden for skolens fag, således at nogle anses som væsentligere end andre (fx matematik og dansk fremfor idræt og musik)? Hvad er statens rolle i dette, og legitimeres visse fag og fagområder frem for andre og med hvilken begrundelse?

Ad 7. Her på må forskningsobjektet objektiveres gennem brud-tænkningen, hvor man udfordrer selvfølgeligheden i de begreber, man har anvendt til at beskrive det sociologiske fænomen.

Ad 8. Som forsker skal man ligeledes objektivere sig selv dvs konsultere sin auto-socioanalyse, som redegør for forskerens egen position socialt og i forhold til det studerende felt.

Ad 9. Endelig formulerer man en teori om lærerarbejdet, og derved har man skabt ny viden om dette.

Tidligere, praxeologisk inspireret forskning er for eksempel kommet frem til:

- At skolen er en institution for selektion af fremtidig arbejdskraft, det ved lærerne nok, men der eksisterer samtidig en legitimeringsdiskurs omkring elevens begavelse/intelligens, der vurderes gennem eksamenskarakterer. Dermed bliver den *doxiske* begrundelse for, om en elev/student klarer sig godt oftest bundet til det enkelte individs kapitaler (Bourdieu & Passeron, 2006; Bourdieu, Passeron, & Saint Martin, 1994). En *heterodoks* analyse heraf (se fx Lundin, 2008), vil tvinge *orthodoksi* frem.

De to cases med henholdsvis sygeplejerskearbejde og lærerarbejde viser, den måde, samfundet er organiseret på, kræver legitimering; sygepleje legitimerer sig som omsorgsarbejde med patienten i centrum, snarere end gennem den medicinske professions interesser i at have en pleje- og omsorgsassistent, senere forskningsassistent. Lærerarbejdet legitimerer sig gennem undervisning og at elevernes læring bedømmes retfærdigt gennem enkeltfagenes hierarkisering og vurderinger. En analyse kan vise, at eksaminering af eleverne i høj grad er en selektion gennem den sproglige diskurs; dvs. i virkeligheden vurderer man tilhørsforhold til social klasse snarere end at stræbe efter en mere neutral bedømmelse.

Referencer

- Bachelard, G. (1976). *Nej'ets filosofi*. Vinten.
- Boge, J. H. (2021) A praxeological approach to constructions of social science, *Praxeologi – Et kritisk reflektivt blikk på sosiale praktikker*, 3, e3161. 10.15845/praxeologi.v3i0.3161.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. University Press.
- Bourdieu, P. (1980). Le mort saisit le vif. Actes de la recherche en sciences sociales, 32-33, s. 3-14.
Hentet fra http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/arss_0335-5322_1980_num_32_1_2077
- Bourdieu, P. (1986). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge.
- Bourdieu, P. (1990a). *In other words. Essays towards a reflexive sociology*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1990b). *Photography: a middle-brow art*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1996a). Understanding. *Theory, Culture, and Society*, 13(2), s. 17-37.
- Bourdieu, P. (1996b). *The rules of art*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1997). *Af praktiske grunde*. Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. (1999). *The Weight of the World social suffering in contemporary society*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (2004). The peasant and his body. *Ethnography*, 5(4), s. 579-599.
- Bourdieu, P. (2005). *Udkast til en praksisteori - indledt af 3 studier i kabylsk etnologi*. Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. (2006). *Udkast til en selvanalyse*. Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. (2007). *Den praktiske sans*. Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. (2019a). De tre former for teoretisk viden. *Praxeologi – Et kritisk reflektivt blikk på sosiale praktikker*, 1, e1564. 10.15845/praxeologi.v1i0.1564.
- Bourdieu, P. (2019b). Socialt rum og symbolsk magt. *Praxeologi - et kritisk reflektivt blikk på sociale praktikker*, 1, e2548. 10.15845/praxeologi.v1i0.2548.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J.-C. & Passeron, J.-C. (1991). *The Craft of Sociology*. De Gruyter.
- Bourdieu, P. & Honneth, A. (2005). Kampen om den symbolske orden. *Dansk Sociologi*, 16(4), s. 42-48.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (2006). *Reproduktionen. Bidrag til en teori om undervisningssystemet*. Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P., Passeron, J. C. & Saint Martin, M. (1994). *Academic discourse: linguistic misunderstanding and professorial power*. Polity Press.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L.J.D. (1996). *Refleksiv sociologi - mål og midler*. Hans Reitzels Forlag.
- Broady, D. (1991). *Sociologi och Epistemologi. Om Pierre Bourdieus författerskap och den historiska epistemologin* (2. utg.). HLS Förlag.
- Callewaert, S. (1992). *Kultur, pædagogik og videnskab*. Akademisk Forlag.
- Callewaert, S. (1997). *Bourdieu-studier*. Hentet fra [http://hexis.dk/arkiv/bourdieuudier-I\(1\).pdf](http://hexis.dk/arkiv/bourdieuudier-I(1).pdf)
- Callewaert, S. (1999). *Bourdieu-studier III*. Hentet fra [http://hexis.dk/arkiv/bourdieuudier-III\(1\).pdf](http://hexis.dk/arkiv/bourdieuudier-III(1).pdf)
- Callewaert, S. & Petersen, K.A. (1994). Det mandlige herredømme i middelhavskulturen. I S. Callewaert, M.D. Munk, M. Nørholm & K.A. Petersen (red.), *Pierre Bourdieu: Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori* (s. 20-48). Akademisk Forlag.

- Colnerud, G. (2006). Nel Noddings och omsorgsetiken. *Utbildning och demokrati: Tidsskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 15, s. 33-41.
- Ebbesen, L. (red.) (2015). *Klassisk kritisk teori: Adorno, Habermas, Horkheimer, Marcuse og Fromm*. Reflect.
- Horne, R. (2016). «Like barn leikar best.» *Ein praxeologisk studie av hjelpetrengande barn og unge*. [Doktoravhandling]. Universitet i Bergen.
- Hovden, J.F. (2010). Nei'ets filosofi. Gaston Bachelards historiske epistemologi og arven til fransk etterkrigssosiologi. *Sosiologisk Årbok*, 3-4, s. 88-112.
- Hovmark, H. (1997). Indledning. I P. Bourdieu. *Men hvem skapte skaberne? Interview og forelæsnings*. Akademisk Forlag.
- Johnsen, M.H. (2003). *Undervisning og læring i praktik: om praktikvejlederfunktionen i praktikdelen af sygeplejestudiet efter 1990-bekendtgørelsen i Danmark - empirisk belyst ved interview, observationsstudier og dokumentstudier og teoretisk analyseret ved hjælp af især Pierre Bourdieus reproduktions-, praktik- og feltteori*. [Doktoravhandling]. Københavns universitet.
- Kant, I. (2002). *Kritik af den rene fornuft*. Det lille Forlag.
- Kropp, K. (2009). Registrantanalyse. I O. Hammerslev, J. A. Hansen, & I. Willing (red.), *Refleksiv sociologi i praksis. Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*. Hans Reitzels Forlag.
- Larsen, B. H. (2005). *Anerkendelse og krænkelse : en undersøgelse af diskursive kontrolprocedurer i relation til sygeplejerskers bestræbelser på at opnå anerkendelse af det verdslige sygeplejefag som et selvstændigt fag*. [Doktoravhandling]. Københavns Universitet.
- Larsen, B. H. (2010). Sygeplejersken og lægen. *Gjallerhorn Tidsskrift for professionsuddannelse*, 12, s. 52-59.
- Larsen, K. (2007). Videnskab mellem kontinuitet og brud - hvad siger den historiske epistemologi og kan pædagogik og sociologi lære af den? *Praktiske Grunde*, 2, s. 5-19.
- Lebaron, F. (2017). The Craft of Sociology. Epistemological Preliminaries. *Praktiske Grunde*, 1-2, s. 7-15.
- Lundin, S. (2008). *Skolans matematik: En kritisk analys av den svenska skolmatematikens förhistoria, uppkomst och utveckling* [Doktoravhandling]. Uppsala Universitet.
- Martinsen, K. (1975). *Sykepleie og filosofi. Et fenomenologisk og marxistisk bidrag*. Filosofisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Martinsen, K. (1989). *Omsorg, sykepleie og medisin: historisk-filosofiske essays*. Tano.
- Martinsen, K. (2003). *Fra Marx til Løgstrup. Om etikk og sanselighet i sykepleien* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Medvetz, T., & Sallaz, J. J. (2018). *The Oxford handbook of Pierre Bourdieu*. Oxford University Press.
- Mills, C. W. (2002). *Den sociologiske fantasi*. Hans Reitzels Forlag.
- Noddings, N. (2010). Moral Education in an Age of Globalization. *Educational Philosophy and Theory*, 42(4), s. 390-396. Hentet fra <https://doi:10.1111/j.1469-5812.2008.00487.x>
- Noddings, N. (2013). *Caring. A relational approach to ethics & moral education* (2. utg.). University of California Press.
- Pawlica, A. (2018). *Private hjem som utstillingsvindu og tildekket miskjent tvang? Om re-opdragelse av psykisk lidende og påføring av samfunnets orden*. [Doktoravhandling]. Universitetet i Stavanger.
- Pécseli, B. (1995). La misère du monde - og sosiologiens kald. *Social kritik*, 37, s. 5-15.

- Peña-Guzmán, D.M. (2020). French historical epistemology: Discourse, concepts, and the norms of rationality. *Studies in History and Philosophy of Science Part A*, 79, s. 68-76.
<https://doi.org/10.1016/j.shpsa.2019.01.006>
- Petersen, K.A. (1993). At konstruere en teori om sygepleje. I: P. Ramhøj (red.), *Overvejelser og metoder i sundhedsforskningen*. Akademisk Forlag.
- Petersen, K.A. (1998). *Sygeplejevidenskab - myte eller virkelighed?* [Doktoravhandling]. Viborg Amt, Undervisning og Kultur, Center for Videreuddannelse.
- Petersen, K. A.; & Callewaert, S. (2014). *Praxeologisk sygeplejevidenskab -hvad er det? En diskussion med det subjektivistiske og det objektivistiske alternativ*. Forlaget HEXIS
- Prieur, A. (2002a). At sætte sig i en andens sted: En diskussion af nærhed, afstand og feltarbejde. I M.H. Jacobsen, S. Kristiansen & A. Prieur (red.), *Liv, fortælling, tekst. Streftog i kvalitativ sociologi*. Aalborg Universitetsforlag.
- Prieur, A. (2002b). Objektivisering og refleksivitet – om Pierre Bourdieus perspektiv på design og interview. I M.H. Jacobsen, S. Kristiansen & A. Prieur (red.), *Liv, fortælling, tekst. Streftog i kvalitativ sociologi*. Aalborg Universitetsforlag.
- Prieur, A. (2021). Ny nordisk kulturel kapital. *Praktiske Grunde*, 1, s. 17-26.
- Prieur, A. & Rosenlund, L. (2010). Kulturelle skel i Danmark. *Dansk Sociologi*, 21(2), s. 47-77.
- Prieur, A. & Sestoft, C. (2006). *Pierre Bourdieu: en introduktion*. Hans Reitzel.
- Reed-Danahay, D. (2005). *Locating Bourdieu*. Indiana University Press.
- Schmidt, L.-H. (2000). *Det videnskabelige perspektiv : videnskabsteoretiske tekster*. Akademisk forlag.
- Sestoft, C., Hansen, C.S., & Esmark, K. (2019). Mellem sociologi og historie. *Praktiske grunde*, 3-4, s. 5-12. Hentet fra [http://praktiskegrunde.dk/2019/praktiskegrunde\(2019-3+4c\)hansen-sestoft-esmark.pdf](http://praktiskegrunde.dk/2019/praktiskegrunde(2019-3+4c)hansen-sestoft-esmark.pdf) @29.07.21
- Windolf, P. (1981). *Berufliche Sozialisation. Zur produktion des beruflichen Habitus*. Ferdinand Enke Verlag.